

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

УДК 330.338.24.021.8

Гріненко А.Ю., к.е.н., доцент,
доцент кафедри економіки підприємства
Чернігівський державний технічний університет

ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ СИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Гріненко А.Ю. Институционализация системы экономической безопасности национального хозяйства. Сучасний трансформаційний стан національної економіки багатьох країн постсоціалістичного періоду характеризується ринковими перетвореннями. Реформи перехідного періоду сприяли і падінню рівня економічної безпеки національної економіки, її господарюючих суб'єктів. Особливо актуальною на даному трансформаційному періоді є інституціоналізація системи економічної безпеки. Проблема, що досліджується автором, у стислій формі викладена у цій статті. У процесі дослідження виникла необхідність у подальшому поглибленому розробленні проблеми місця і ролі субінституту суверенітету в рамках інституту економічної безпеки.

У статті не лише розкрита суть, історичний шлях інституціоналізму, а й досліджено вплив соціальних інститутів на формування економічної безпеки, запропоновано шляхи зміцнення економічної безпеки та інституціоналізації системи економічної безпеки.

Ключові слова: національне господарство, економічна безпека, національна економіка, інститути, інституціоналізація, акомодация, соціальний інститут, легальна економіка, суверенітет, незалежність.

Гріненко А.Ю. Институционализация системы экономической безопасности национального хозяйства. Современное трансформационное состояние национальной экономики многих стран постсоциалистического периода характеризуется рыночными преобразованиями. Реформы переходного периода способствовали и снижению уровня экономической безопасности национальной экономики, ее хозяйствующих субъектов. Особенно актуальной в этом переходном периоде является институционализация системы экономической безопасности. Проблема, которая исследуется автором, в компактном виде изложена в этой статье. В процессе исследования возникла необходимость дальнейшей углубленной разработки проблемы места и роли субинститута суверенитета в рамках института экономической безопасности. В статье не только раскрыты сущность, исторический путь институционализма и влияние социальных институтов на формирование экономической безопасности, но и предложены пути укрепления экономической безопасности и институционализации экономической системы.

Ключевые слова: национальное хозяйство, экономическая безопасность, национальная экономика, институты, институционализация, акомодация, социальный институт, легальная экономика, суверенитет, независимость.

Grinenko A.Yu. Institutionalization of economic security system in the national economy. The current transformational state of the national economy in many countries of the post-socialist period is characterized by market transformations. Reforms of the transition period contributed to the fall of economic security in the national economy and its economic actors. Institutionalization of economic security system is especially relevant in this transformational period. The problem studied by the author in a concise form is presented in this article. The author revealed the essence, historical path to institutionalism and influence of social institutions on the formation of economic security; proposed ways to strengthen and institutionalize the system of economic security.

Key words: national economy, economic security, institutes, institutionalization, accommodation, social institution, legal economy, sovereignty, independence.

Постановка проблеми. Суспільство розвивається через постійні зміни умов існування людей та зміни інститутів життєдіяльності з відповідним пристосуванням поведінки людей до цих змін.

Розвиток систем відбувається через розвиток інститутів, які й персоніфікують національні економіки. Знання особливостей інституціональної будови суспільства зменшує невизначеність у розви-

тку економічної системи та підвищує рівень передбачуваності в діях економічних агентів.

Нехтування особливостями інституціональної будови та станом інститутів українського суспільства стало гальмом на шляху досягнення мети системної трансформації. Особливостями інституціональної будови можна пояснити наявність неефективних економік у капіталістичному середовищі, до якого ввійшла й Україна.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теорія інституціоналізму зайняла науковий простір у другій половині 80-х років. Проте вона була віднесена до буржуазних теорій і розглядалася з критичного погляду. А самі інститути визначалися як аморфне утворення, яке не мало щонайменшого впливу на економіку. Частково із цим варто було погодитися, тому що в умовах централізованої, глибоко ешелонованої планової економіки місця для інститутів важко було знайти. У роки незалежності в умовах трансформації економічної системи в Україні інституціоналізація впроваджувалася в економічні відносини неоднозначно, і лише протягом останніх 10–15 років спостерігається значне зростання уваги в наукових колах до інституціональної теорії взагалі і до її неінституціонального напрямку особливо.

Проблему впливу інституціонального середовища на безпеку держави досліджували Дж. Бьюкенен та Дж. Гелбрейт. Вагомий внесок у дослідження впливу інституцій на різні фактори економічної безпеки у трансформаційних економіках зробили російські вчені С. Кірдіна, Р. Нурсєв, О. Олейник, Р. Капелюшников, В. Радаєв, В. Тамбовцев. Серед українських науковців дану проблему досліджували відомі вчені М. Туган-Барановський, А. Чухно, В. Геєць, А. Гриценко, С. Архіреєв, В. Лагутін, В. Рибалкін, І. Лазня А. Чухно, О. Шастітко та ін.

Разом із тим варто зазначити, що теорія інституціоналізму охоплює широкий спектр проблем, які сьогодні недостатньо досліджені. Практично залишаються недослідженими проблеми єдності і протиріччя інституціоналізму та теорії патерналізму, теорії системності. Недослідженими залишаються проблеми системності впливу інститутів на безпеку економічних структур усіх рівнів національної економіки.

Постановка завдання. Основним завданням дослідження є проведення глибокого аналізу інституційних чинників економічної безпеки держави та визначення інституційних складників, які необхідно враховувати під час формування ефективного механізму економічної безпеки держави.

Виклад основних результатів. Висунувши ідею інституту як сталих звичок та способу мислення, притаманних великій спільності людей, під впливом й на основі яких формуються соціальні явища, Т. Веблен досліджував походження інститутів з інстинктів, звичок, традицій і соціальних норм. Він аналізував шляхи, форми і механізми роз-

витку інститутів, а разом із ними розвиток людини як основного складника соціально-економічної системи [1, с. 45–51].

Ідеї інституціоналізму знайшли відображення у працях багатьох учених першої половини ХХ ст. Цей напрям в економічній теорії особливо інтенсивно розвивався в останню третину ХХ ст. й отримує дедалі більше визнання у наукових колах сьогодення.

Інститут, на думку Г. Спенсера, – це регулятивна самовідтворююча форма взаємодії індивідів, що робить їх життєдіяльність раціональнішою та продуктивнішою [2, с. 14].

Прихильники інституціонального напрямку досліджують реальне економічне життя. Вони намагаються не стільки пояснити економічні явища, скільки зрозуміти їх, описуючи поведінку людей, яка й формує ці явища. Економічне життя розглядається як складник суспільного життя в єдності із соціальними, культурними його складниками.

Інституціоналісти, висунувши ідею інституціональної будови суспільства, яка визначає поведінку людей у конкретних умовах, тим самим змогли пояснити механізми розвитку економічної системи, чого не змогла зробити неокласична теорія з її провідною ідеєю ринкової рівноваги. Саме представники інституціональної течії піддали критиці та обґрунтували хибність і нежиттєвість основних положень неокласичної теорії. Ця наукова течія, маючи об'єднувальні засади, якими є еволюціонізуючі інститути, перебуває в постійному розвитку, і в межах власної спільності з'являються специфічні напрями дослідження.

Інституціонально-еволюційна теорія розглядає соціально-економічну систему як певним чином структуровану систему соціальних й економічних інститутів, які забезпечують функціонування системи через їх взаємозв'язок. Головна ланка – це інститути, особливості яких формують особливості соціально-економічної системи. Система розвивається разом із розвитком інститутів і через розвиток інститутів як результат еволюційної взаємодії способу мислення наявної в суспільстві соціальної структури та умов суспільної життєдіяльності, які перебувають у постійній зміні та потребують змін в інституціональній будові суспільства [3; 4].

Особливостями інституціональної будови суспільства пояснюються різні темпи розвитку країн у лоні капіталістичної однорідності. Саме станом інституціональної будови пояснюється неспроможність України запустити економічний двигун за наявності всіх необхідних для цього умов.

Інститути як способи мислення людей зумовлені інстинктами, звичками, традиціями, які панують у суспільстві, щодо оцінок соціальних цінностей і формуються в процесі індивідуальної адаптації до всієї сукупності суспільних дій. Вони змінюються за зміни обставин, оскільки за своєю природою являють собою звичні способи реагування на стимули, які створюються цими змінами обставин. Інститути

еволюціонують разом з еволюцією суспільної системи, проте вони за своєю суттю консервативні, а тому часто негативно реагують на будь-які зміни умов та пристосовуються до цих змін через усілякі суперечності. Труднощі в змінах способу мислення, консервативність світогляду людей стримують розвиток економічної системи, тому більшість людей чинить опір навіть тим змінам, які передбачають поліпшення життєзабезпечення.

Підкреслює інституційну природу просторового виміру економіки А. Гальчинський, на думку якого економіка є «не лише відповідна комунікативна система, не лише механізм перерозподілу багатства, а й інституціональний простір (комплекс), який функціонує серед суспільних інститутів іншого призначення, взаємодіє з ними» [5, с. 214].

У трансформаційному суспільстві панує соціальна група, яка власний добробут будує не за рахунок примноження багатства в суспільстві, а за рахунок перерозподілу наявного багатства, тому вона намагається законсервувати інституціональне середовище, чинить опір будь-яким змінам. У цьому разі система може не тільки загальмуватися у своєму розвитку, а й деградувати. Масштаби корупції в Україні мають величезний негативний вплив на розвиток національної економіки, саме тому необхідна нова оцінка даного феномену. Йдеться вже не про

окремі факти впливу на прийняття управлінського рішення за допомогою підкупу чиновників, а й про визначення, з чого складається система, яка є серйозним викликом національній та економічній безпеці країни [6, с. 302]. Корупція починає всерйоз впливати на зниження темпів економічного зростання, потенціалу інститутів громадянського суспільства, порушення прав людини, має інші негативні впливи, про які зазначається у цій статті.

Країни з високорозвинутою ринковою економікою, інституціональне середовище яких формувалося еволюційно в епоху постіндустріалізму, практично мають загально визначені основні інститути (рис. 1).

Формування основних економічних інститутів – фірми, ринку і права власності – є інституціональною основою економічних реформ. Йдеться саме про інститути, а не про запозичені й примусово впроваджені організаційно-правові форми економічної діяльності, інститути, які забезпечують сильну економіку та державний суверенітет.

Природа економічного суверенітету й економічної безпеки держави витікає з необхідності та можливості самостійного національного розвитку і забезпечення безпеки держави як такої. Проблема державного й економічного суверенітету – одна з найфундаментальніших проблем в економічній

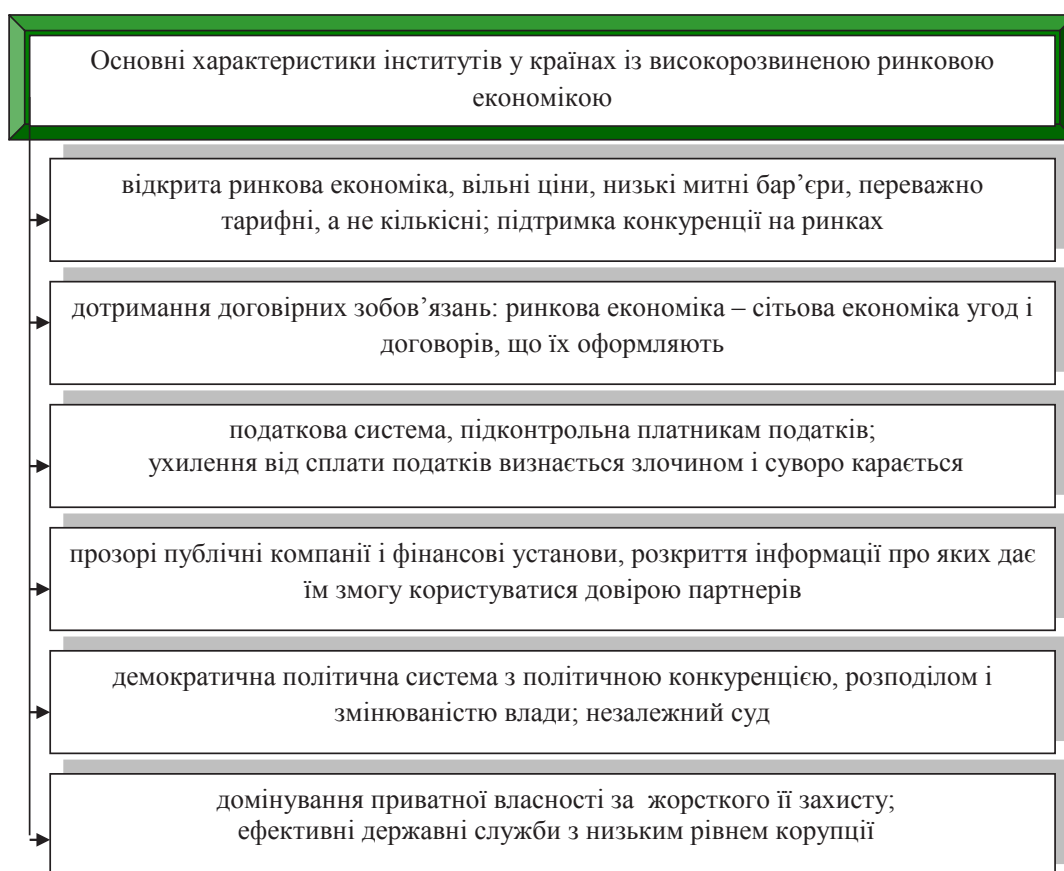

Рис. 1. Інститути в країнах із розвинутою економікою

Джерело: розроблено автором

науці. Вона виникла тоді, коли виникла сама держава. У різних країнах і в різний час ця проблема поставала знову й знову. І ось сьогодні виникла нагальна необхідність у подальшому поглибленому розробленні проблеми місця і ролі субінституту суверенітету в рамках інституту економічної безпеки. Економічний суверенітет виступає однією з першооснов суверенної демократії, важливим вектором розширених трактувань традиційного розуміння суверенітету.

Актуальним для дослідження залишається й питання взаємозв'язку інститутів економічного суверенітету та економічної незалежності. Ці категорії настільки близькі, що окремими науковцями висловлюється думка про те, що «економічна безпека – це незалежність держави у формуванні і розвитку власної економічної системи» [7, с. 10]. Очевидно, уявити економічну безпеку держави, що не має економічного суверенітету, складно. Звісно, що економічна безпека – інститут, відмінний від інституту економічного суверенітету. Держава, позбавлена самостійності, змушена підпорядковувати свої економічні інтереси інтересам іншої держави.

Серед сучасних шкіл економічної думки інституціонально-еволюційна школа послідовно проводить принцип комплексного підходу до аналізу економічних явищ. Такий підхід передбачає наявність характеристики економічної безпеки як інституту ринкової економіки, щоб, відштовхуючись від нього, розглянути різні аспекти економічної діяльності та її безпеки з позицій інституціоналізму, тому теоретичне дослідження проблем економічної безпеки варто здійснювати, опираючись на висновки і пропозиції цієї школи. Необхідно також урахувати дві сторони проблеми: характеристику економічних суб'єктів як інститутів ринкової економіки і характеристику проблеми економічної безпеки.

Із цих причин представляється природним використання системно-інституціонального підходу до дослідження економічної безпеки. І очевидно, що дослідження економічної безпеки як економічного інституту полягає у теоретичному і методологічному обґрунтуванні принципів та механізмів удосконалення інституціонального середовища економічної безпеки.

Суверенітет та економічна незалежність зовсім не означають згортання економічних зв'язків країн, що розвиваються, їх ізоляцію від світового господарства. Свого часу проф. Л. Степанов писав, що між подоланням економічної відсталості і зміцненням економічної незалежності немає істотної різниці, оскільки вони виступають двома сторонами одного й того ж завдання. За його словами, саме про це говорив колишній президент Замбії Кенет Каунда: «Так, нам потрібна економічна допомога. Але набагато важливіше для нас справедливі ціни на те, що ми купуємо, і на те, що продаємо. Без цього неможливо розв'язати проблему боргів та встановити справедливі економічні стосунки» [8, с. 97].

На основі проведеного аналізу проблем забезпечення економічного суверенітету в умовах глобалізації встановлено, що у цих умовах виникають стратегічні загрози, які можуть призвести до наслідків невідворотного характеру для національної економіки. Формування державної економічної стратегії (економічної політики) повинне генерувати в собі два головних завдання: недопущення передумов для виникнення стратегічних загроз та забезпечення неухильного стійкого економічного розвитку. В іншому разі країна може опинитися під впливом процесу десоверенізації.

Аналіз інституційних проблем української економіки і напрацювання напрямів їх вирішення повинні ґрунтуватися на системному розгляді економіки та на чіткому визначенні місця й ролі інституційних чинників її реформування. Загальним для усіх суспільних інститутів, у тому числі й для економічних, є історична закономірність їх формування та соціальне визнання в конкретному суспільстві, тобто вони мають бути результатами системно-соціальної динаміки.

Політико-правові механізми забезпечення економічного суверенітету України в умовах нового геополітичного порядку включають систему державних інститутів юридичного захисту економічних інтересів України й інституційних суб'єктів української економічної суверенізації, що реалізують правові основи і гарантії економічного суверенітету та застерігають від інституційних пасток у рамках державного регулювання економіки.

Висновки. Із вищевикладеного слідує, що система економічної безпеки – це не лише сукупність інститутів, що ефективно взаємодіють між собою, а й набір окремих інституційних підсистем безпеки, побудова яких сприяє зміцненню суверенітету та вдосконаленню системи економічної безпеки в сучасній трансформаційній економіці.

Також варто констатувати, що економічні перетворення в системі економічної безпеки, що склалися, ведуть до суспільно-економічних диспропорцій. Коли система виявляється не в змозі своєчасно реагувати на економічні загрози, виникає деструкція системи, яка провокує кризи.

Вдосконалення системи інститутів безпеки дає змогу створити плацдарм для прогнозування загроз, які виникають в умовах зниження рівня безпеки національної економіки, сприяє виявленню дисбалансу між галузями економіки і капіталом. Створюючи можливості для прогнозування економічних загроз, інститути підвищують систему економічної безпеки, оскільки прогнозування дає змогу розробити систему мінімізації наслідків загроз економіки.

Подальше дослідження проблеми інституціоналізації системи економічної безпеки забезпечить напрацювання напрямів нових змін в інституціональній структурі суспільства для зміцнення економічного суверенітету та посилення економічної безпеки України.

Список літератури:

1. Веблен Т. Теория праздного класса / Т. Веблен ; предисловие С.Г. Сорокина ; пер. с англ. – М. : Прогресс, 1984. – 367 с.
2. Спенсер Г. Основания социологии / Г. Спенсер // Сочинения в семи томах. – СПб. : Т-во И.Д. Сытина, 1898. – Т. 1. – 412 с. ; Т. 2. – 387 с.
3. Капелюшников Р.И. Новая институциональная теория / Р.И. Капелюшников [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.polittech.ru/libertarium/10625>.
4. Тютюнник Р.С. Actual problems of anticorruption activity / Р.С. Тютюнник // Дослідження молодих учених у контексті розвитку сучасної науки : збірник матеріалів V щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції. – К., 2015. – С. 300–308.
5. Навроцька Н.А. Глобалізація інвестиційного процесу : [монографія] / Н.А. Навроцька. – Дніпропетровськ : Ліра, 2014. – 350 с.
6. Постсоветский институционализм : Монография / Под ред. Р.М. Нуреева, В.В. Дементьева. – Донецк : Каштан, 2005. – 480 с.
7. Мочерний С. Національний та економічний суверенітет країни / С. Мочерний // Економіка України. – 2005. – № 10. – С. 4–13.
8. Стратегический менеджмент : [учеб. пособ.] / Под ред. Ю.Н. Лапыгина. – М. : Высшая школа, 2007. – 235 с.

УДК: 330.45+330.161

Кім О.О., к.е.н., доцент,
доцент кафедри міжнародної економіки
та менеджменту зовнішньоекономічної діяльності
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця,
докторант кафедри економічної теорії та економічних методів управління
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

ПРИНЦИП ПАРЕТО В РОЗПОДІЛІ ДОХОДІВ

Кім О.О. Принцип Парето в розподілі доходів. У статті розглянуто принцип Парето в розподілі доходів, а також критерій оптимальності за Парето щодо прийняття рішень у моделях економіки добробуту. Введено категорію ієрархічності в межах методології агрегованого ринку. Сформульовано модель для обчислення індексів ієрархічності (ланцюжкового та базисного).

Ключові слова: розподіл Парето, ієрархічність, індекс ієрархічності, агрегований ринок, розподіл доходів, транзакційне поле розподілу доходів, інтеракційне поле розподілу доходів.

Кім А.А. Принцип Парето в распределении доходов. В статье рассмотрены принцип Парето в распределении доходов, а также критерий оптимальности Парето, используемый для принятия решений в моделях экономики благосостояния. Введена категория иерархичности в рамках методологии агрегированного рынка. Сформулирована модель для вычисления индексов иерархичности (цепного и базисного).

Ключевые слова: распределение Парето, иерархичность, индекс иерархичности, агрегированный рынок, распределение доходов, транзакционное поле распределения доходов, интеракционное поле распределения доходов.

Kim O.O. The Income Distribution Pareto Principle. In the issue the income distribution Pareto principle is observed. The decision making usage of Pareto optimality criterion in the welfare economy models is also observed. The category of hierarcity in the framework of the aggregated market is introduced. The model for chain and basic indices of hierarcity calculation is formulated.

Key words: the Pareto distribution, hierarcity, hierarcity index, aggregated market, income distribution, transactional income distribution field, interactional income distribution field.

Постановка проблеми. Помилковий стереотип панує в економічній науці та суспільній свідомості: доходи від власності на матеріальні або нематеріальні об'єкти є основою для формування особистого багатства, оскільки об'єкти власності (гроші, земля, інтелектуальна власність та ін.) як одна з основних властивостей приносять певний дохід, залежно від

форми та класифікації об'єктів власності він носить ту або іншу назву (відсотки, рента, роялті та ін.). Якщо розглянути факти щодо формування цих доходів, очевидно, що цей стереотип оснований лише на принципі соціального доказу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Згідно з указаним стереотипом, дохід, який формується та